

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті узагальнені теоретичні положення щодо сутності поняття «професійна компетентність», яка розглядається як інтегрована властивість особистості, що володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної й практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів. Схарактеризовані етапи професійного розвитку вчителя. Визначені та проаналізовані структурні компоненти професійної компетентності вчителя та умови, спрямовані на підвищення професійної компетентності.

Ключові слова: вчитель, професійна компетентність, критерії професіоналізму вчителя, структурні компоненти професійної компетентності вчителя.

Постановка проблеми. Сьогодні перед вітчизняною педагогікою постає завдання розробки програм управління процесом становлення людини як професіонала, громадянина; гармонійно розвинутої високодуховної особистості, здатної найповнішим чином реалізувати свій потенціал на власну і загальносуспільну користь.

Упродовж останніх десятиліть неодноразово змінювалися погляди на професіонала.

Наприклад, у 60-х роках ХХ століття набула поширення концепція людського капіталу, появі якої передувало усвідомлення того факту, що ефективність технічного боку використовуваних технологій порівнюється порівняно легко, а ефективність їхньої «людської складової» фактично не піддається обліку під час визначення ефективності виробництва.

У 70-і роки на зміну цій концепції прийшла концепція людських ресурсів, що ознаменувало зміну організаційної парадигми. Уява про людину як «індиферентного чинника виробництва», який не тільки треба враховувати, а й розраховувати, змінилася уявою про неї як про центральний елемент виробництва, який зв'язує своєю активністю всі інші елементи, значним чином визначаючи загальновиробничу ефективність [3].

Донедавна фахівець оцінювався згідно з рівнем своєї кваліфікації. Нині недостатньо володіти певною кваліфікацією, сьогодні треба бути професійно компетентним, володіти здатністю та уміннями вирішувати постійно виникаючі у процесі виробництва завдання.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. У психолого-педагогічній літературі накопичено чималий досвід з проблеми компетентності, яка була висвітлена у наукових працях Н. Бібік, О. Біляковської, С. Бондаревської, Б. Гершунського, А. Хуторського, А. Щекатунової,

Н. Розова, Н. Запрудського та ін. У роботах цих авторів компетентність пов'язується з рівнем освіченості фахівця і його загальнокультурною компетентністю, а також розглядається як складна система, що включає знання, уміння, навички та професійно-важливі якості спеціаліста.

Питання професійно-педагогічної компетентності знайшли своє відображення у роботах Л. Васильченко, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, М. Дяченко, П. Зеєра, І. Зимньої, О. Пометун, Н. Нічкало, О. Савченко, В. Семиченко, А. Смирнова, С. Шишова, Р. Шаповал. Професійно-педагогічна компетентність вивчається у контексті проблеми реалізації особистісних характеристик вчителя, розвитку його професійної свідомості і рефлексії, динаміки професійного самовизначення.

Проте до цих пір не існує загальноприйнятого визначення цього поняття, дослідники здебільшого вивчають лише окремі його сторони.

Мета статті полягає в обґрунтуванні складових професійної компетентності вчителя, визначити умови, що стимулюють його професійне зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Набуття професійної компетентності починається з оволодіння педагогічною професією і охоплює декілька етапів професійного розвитку фахівця, протягом яких змінюються життєві та професійні плани, відбувається перебудова структури особистості, визначається провідна діяльність, соціальна ситуація.

Етапи професійного розвитку педагога [6]:

- оптант (етап вибору професії);
- адепт (навчання у спеціалізованому навчальному закладі: коледж, виш);
- адаптант (звикання молодого фахівця до роботи);
- інтернал (людину визнають досвідченим фахівцем, який може самостійно й успішно справлятися з основними професійними функціями);
- майстер (наявність у фахівця спеціальних якостей, умінь, широке орієнтування у професійній діяльності; індивідуальний стиль діяльності);
- авторитет (фахівець-майстер своєї справи, широко відомий у своєму колі або за його межами; він професійно вирішує завдання за рахунок великого досвіду, вміння організувати роботу тощо);
- наставник (фахівець є авторитетним майстром, передає досвід молодим, стежить за їх професійним зростанням, його життя наповнене осмисленою професійною перспективою).

Під час просування від етапу до етапу у вчителя поступово формується професійна компетентність.

Поняття «професійна компетентність педагога» виражає особисті можливості викладача, що дозволяють йому самостійно й досить ефективно вирішувати педагогічні завдання, сформульовані ним самим або адміністрацією освітньої установи. Для здійснення зазначеної діяльності педагогові необхідно знати педагогічну теорію, уміти й бути готовим застосовувати її на практиці. Таким чином, під педагогічною компетентністю можна розуміти єдність теоретичної й практичної готовності спеціаліста до здійснення своєї професійної діяльності.

Д. Скворцова розглядає професійну компетентність педагога як його поінформованість й авторитетність, як властивість особистості, що дозволяє продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані у свою чергу на формування особистості іншої людини.

На думку І. Демура, компетентність – категорія оцінна, вона характеризує людину як суб'єкта спеціалізованої діяльності в системі суспільного розвитку праці, маючи на увазі рівень розвитку його здатності виносити кваліфіковані судження, приймати адекватні відповідальні рішення в проблемних ситуаціях, планувати й виконувати дії, що приводять до раціонального й успішного досягнення поставлених цілей [2, с. 66].

Дещо інший підхід до тлумачення поняття «компетентність» у наукових працях Н. Сергієнко, на думку якого «компетентність» виражає значення традиційної тріади «знання, уміння, навички» і служить сполучною ланкою між її компонентами. Компетентність у широкому значенні може бути визначена як поглиблене знання предмета або освоєне вміння. Звідси – «формула компетентності»: компетентність – мобільність знання плюс гнучкість методу плюс критичність мислення» [8].

Грунтовний аналіз сутності професійної компетентності вчителя розкривається у дослідженнях В. Синенка, який вважає, що слід розрізнити професійну підготовку вчителя і його професійну компетентність. Перше поняття відбиває процес оволодіння необхідними знаннями і навичками, а друге – результат цього процесу, якісну характеристику. Компетентність – це ще й певна перспектива, яка тією чи іншою мірою доступна певному фахівцю через його індивідуальні можливості та різні об'єктивні фактори. Поняття «педагогічна компетентність» він вважає категорією педагогічної науки і тлумачить як інтегрування відповідного рівня професійних знань, умінь та навичок учителя, його особистісних якостей, що виявляються в результаті діяльності (рівень вихованості і освіченості учнів). Дослідник визначає критерії професіоналізму вчителя: глибокі професійні знання і теоретичні уміння, комплекс практичних умінь і навичок, уміло застосованих на практиці навчання і виховання. В. Синенко робить висновок про те, що професійна компетентність вчителя є високим рівнем його психолого-педагогічних і науково-предметних знань і умінь у поєднанні з відповідним культурно-моральним образом, що забезпечує на практиці соціально затребувану підготовку підростаючого покоління до життя [4].

Набуття вчителем професійної компетентності полягає в тому, що професійне знання має формуватися водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує розвиненого професійного мислення, здатності добирати, аналізувати і синтезувати здобуті знання в досягненні педагогічної мети, цілісно уявляти технологію їх застосування. Нам імпонують складові компоненти професійної компетентності, запропоновані О. Біляковською [1]. Саме вони формують ідеального професіонала, що уособлює суспільні запити й потреби, відображає вимоги до вчителя сучасної школи. Розглянемо ці компоненти.

Когнітивно-технологічна (спеціальна компетентність із фахового предмета) охоплює глибокі знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності у галузі предмета; знання способів розв'язання технічних, творчих завдань; гармонізація науково-предметних і світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості учня; використання прийомів педагогічного менеджменту; уміння організувати суб'єкт-суб'єктний навчальний процес, спрямований на всебічний розвиток особистості школяра.

Методична компетентність включає засвоєння педагогом нових методичних і педагогічних ідей, підходів до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-зорієнтованих, розвивальних, креативних технологіях, володіння різними методами, прийомами і формами організації навчання.

Комунікативно-ситуативна компетентність охоплює знання, уміння, навички та способи здійснення партнерської взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу, врахування педагогом вікових, психологічних, індивідуальних особливостей учнів; уміння бачити в дитині особистість, поважати її думку; поєднувати вимогливість із повагою до кожного учня, тактовність і толерантність у стосунках; здатність до випереджального прогнозування оптимальних внутрішньо-колективних контактів між учнями класу; уміння створювати на уроці атмосферу творчого спілкування та позитивного настрою.

Соціальна компетентність містить характеристики педагога, який досяг високого рівня усвідомлення соціальних проблем та запитів, способів взаємодії з суспільством; уміння знаходити інформацію і впевнено конструювати поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуваннями, сенсом життя і вимогами соціальної дійсності; уміння робити вибір, брати на себе відповідальність, формування засобами предмета патріотичних почуттів, поваги до історії, традицій українського народу тощо.

Психолого-педагогічна компетентність охоплює володіння психолого-педагогічною діагностикою; уміння здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики, виявляти особистісні особливості школярів, визначати і враховувати емоційний стан людини, грамотно вибудовувати взаємовідносини з колегами, учнями, батьками.

Прогнозувально-рефлексивна компетентність включає вміння конструювати траєкторію розвитку школяра, здійснювати індивідуальний розвиток учня; уміння технологічно прогнозувати, конструювати, планувати хід навчально-виховного процесу; прогнозувати розвиток як учнівського колективу загалом, так і кожного учня зокрема.

Аутопсихологічна компетентність передбачає вміння усвідомлювати рівень власної професійної діяльності, своїх спеціальних, методичних і комунікативних спроможностей, потенціалу; уміння бачити недоліки у професійній діяльності; бажання самоудосконалюватися;

визначати завдання та траєкторію для власної самоосвіти й самовдосконалення.

Інформаційно-технологічна компетентність передбачає вміння і навички роботи з ІКТ; застосовувати раціональні прийоми пошуку, аналізу, адекватного відбору, систематизації, використання інформації; самостійно створювати різноманітні тестові завдання; враховувати дидактичні принципи, закономірності, способи, форми організації навчального процесу для його оптимізації на основі комп'ютеризації; дохідливо й чітко викладати навчальний матеріал з огляду на специфіку предмета, суб'єктний досвід школярів, рівень їхньої підготовки, життєвий досвід і вік; уміння перебудовувати за необхідності план і хід викладу навчального матеріалу.

Управлінська компетентність включає володіння вчителем методами, прийомами організації власною діяльністю та ефективною діяльністю учнів, класу в урочній та позаурочній видах діяльності; управління процесом засвоєння учнями знань; визначення цілей навчальної діяльності, отримання інформації про рівень досягнення цілей діяльності; уміння здійснювати коригувальний вплив на способи навчальної діяльності.

Кооперативна компетентність (компетентність у спільній творчості) передбачає здатність педагога продуктивно й гармонійно організувати навчальну взаємодію для досягнення спільної мети за такими напрямками:

1) «учитель – учитель», «учитель – колеги», «учитель – педагогічний колектив», «учитель – шкільне методичне об'єднання», «учитель – районне методичне об'єднання»;

2) «учитель – учень», «учень – учень», «учень – група учнів», «учень – клас», «учень – шкільний колектив»;

3) «учитель – шкільний психолог», «учитель – соціальний педагог», «учитель – батьки учнів», «учитель – громадськість» тощо.

Полікультурна компетентність містить знання педагогом культурних, національних надбань, менталітету представників різних національностей, досягнень та звершень українського народу; толерантне ставлення до культури і традицій представників інших народів.

Валеологічна компетентність забезпечує організацію здорового способу життя у фізичній, соціальній, психічній та духовній сферах, організацію власної праці й впровадження, реалізацію здоров'я збережувальної функції розвитку учнів, тобто забезпечення належних умов для нормальної життєдіяльності школярів.

Загальнокультурна компетентність передбачає досягнення високого рівня розвитку у суспільному, професійному й духовному житті; освіченість у галузі викладання предмета, високої ерудиції та культури поведінки.

Отже, професійна компетентність вчителя – це інтегрована властивість особистості, що володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної й практичної

підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів.

Розвиток професійної компетентності – в руках самого вчителя, оскільки він усвідомлено регулює стандарти своєї поведінки на основі набутого педагогічного досвіду. «Досвід стає джерелом професійного зростання вчителя лише тією мірою, якою вона є об'єктом структурованого аналізу: нерелексований досвід безкорисний і з часом веде не до розвитку, а до професійної стагнації вчителя» (М. Уолес). Тільки усвідомлений досвід має сенс, через аналітичну діяльність здійснюється рефлексія, яка перетворює «сирий» досвід у особистісне присвоєне знання. У процесі рефлексії відбувається усвідомлення не тільки свого педагогічного досвіду, але й досвіду інших педагогів.

Професійному зростанню вчителя й підвищенню рівня його професійної компетентності сприяють: високий духовно-моральний імідж навчального закладу, що забезпечують сприятливі творчі умови роботи; систематична самоосвітня діяльність вчителя, яка включає навчання на курсах підвищення кваліфікації; участь у проектах, конкурсах, фестивалях, конференціях, семінарах, педагогічних майстернях, роботі методичних об'єднань, творчих груп тощо; особистісно-зорієнтована методична підтримка діяльності вчителя; акцент на інноваційному, творчо-пошуковому компоненті методичної діяльності; об'єктивна оцінка праці; моральне й матеріальне стимулювання.

Висновки і перспективи подальшого дослідження.

Професійна компетентність учителя – це результат творчої професійної діяльності, інтегрований показник особистісно-діяльнісної сутності педагога. Професійно компетентні вчителі успішно розв'язують завдання навчання й виховання, готують для суспільства випускника з бажаними психологічними якостями; задоволені професією; досягають бажаних результатів у розвитку особистості учнів; усвідомлюють перспективу свого професійного розвитку; відкриті для постійного професійного навчання; збагачують досвід професії завдяки особистому творчому внеску; соціально активні у суспільстві; віддані педагогічній професії.

Враховуючи актуальність і важливість досліджуваної проблеми вважаємо, що подальшого науково-теоретичного осмислення та практичного втілення потребують шляхи, форми та методи формування професійної компетентності майбутнього педагога у період навчання у виші.

Список використаних джерел:

1. Білявська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності / О. О. Білявська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://lib.mdpu.org.ua/nvs/]
2. Демура І. Сутність професійних компетентностей / І. Демура // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. –

- Вип. XXXVIII / заг. ред. проф. В. І. Сипченка. – Слов'янськ : Видавництво центр СДПУ, 2007. – С. 64–71.
3. Крокошенко О. Я. Особливості педагогічної компетентності вчителя трудового навчання / О. Я. Крокошенко // Освіта Донбасу. – 2009. – № 2. – С. 85.
  4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
  5. Марченко І. А. Основні вимоги до професійної компетентності вчителів початкових класів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http: innovac-koippo.edukit.kr.ua]
  6. Назаренко Г. І. Професійна компетентність особистості викладача післядипломної педагогічної освіти / Г. Назаренко // Освіта Донбасу. – 2010. – № 2. – С. 80.
  7. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття / С. О. Скворцова // Наука і освіта. – 2009. – № 4. – С. 93–94.
  8. Сергієнко Н. Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: // >images/content/nashi_vydanya...upr]

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Biliakovska O.O. Profesiina kompetentnist uchytelia yak skladova efektyvnoi pedahohichnoi diialnosti [Professional competence of the teacher as a component of effective teaching activity] / Elektronnyi resurs / Rezhym dostupu [http://lib.mdpu.org.ua/nvs/]. (in Ukrainian)
2. Demura I. Sutnist profesiinykh kompetentnostei [The essence of professional competence] / I. Demura // Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu : zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. XXXVIII / zah. red. prof. V. I. Sypchenka. – Sloviansk : Vydavnytstvo tsentr SDPU, 2007. – S. 64-71. (in Ukrainian)
3. Krokoshenko O. Ya. Osoblyvosti pedahohichnoi kompetentnosti vchytelia trudovoho navchannia [Peculiarities of pedagogical competence of labor teachers] / O. Krokoshenko // Osvita Donbasu. – 2009. – №2. – S. 85. (in Ukrainian)
4. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasniy osviti: svitovi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects] : Biblioteka z osvithoi polityky / Pid zah. red. O.V. Ovcharuk. – K.: “K.I.S.”, 2004. – 112 s. (in Ukrainian)
5. Marchenko I. A. Osnovni vymohy do profesiinoi kompetentnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv u pedahohichnyi spadshchyni V.O. Sukhomlynskoho [The basic requirements for the professional competence of primary school teachers in the pedagogical heritage of V. O. Sukhomlynsky] / Elektronnyi resurs / Rezhym dostupu : [http: innovac-koippo.edukit.kr.ua] (in Ukrainian)
6. Nazarenko H. I. Profesiyna kompetentnist osobystosti vykladacha pislidyploumnoi pedahohichnoi osvity [Professional competence of the

- personality of teacher of post-graduate teacher education] / H. Nazarenko // Osvita Donbasu. – 2010. – №2. – S. 80. (in Ukrainian)
7. Skvortsova S.O. Profesiyna kompetentnist vchytelia : zmist poniattia [Professional competence of the teacher: the content of the concept] / S.O.Skvortsova // Nauka i osvita. – 2009. – № 4. – S. 93-94. (in Ukrainian)
  8. Serhiienko N. F. Profesiyna kompetentnist suchasnoho vchytelya [Professional competence of modern teacher] / Elektronnyi resurs. / Rezhym dostupu: http: // umo.edu.ua>images/content/nashi_vydanya...upr] (in Ukrainian)

Аннотация. В статье обобщены теоретические положения относительно сущности понятия «профессиональная компетентность», которая рассматривается как интегрированное свойство личности, обладающей комплексом профессионально значимых для учителя качеств, имеет высокий уровень научно-теоретической и практической подготовки к творческой педагогической деятельности и эффективному взаимодействию с учащимися в процессе педагогического сотрудничества на основе внедрения современных технологий для достижения высоких результатов. Охарактеризованы этапы профессионального развития учителя. Определены и проанализированы структурные компоненты профессиональной компетентности учителя и условия, направленные на повышение профессиональной компетентности.

Ключевые слова: учитель, профессиональная компетентность, критерии профессионализма учителя, структурные компоненты профессиональной компетентности учителя.

Abstract. The article summarizes theoretical positions concerning the essence of the concept “professional competence”, which is regarded as an integrated characteristic of a personality, with a complex of professionally important qualities of teachers, has a high level of scientific, theoretical and practical training for creative teaching and effective interaction with students in the process of pedagogical cooperation on the basis of introduction of modern technologies to achieve high results. Stages of professional development of teachers are characterized. Structural components of professional competence of teachers are analyzed and conditions aimed at improving the professional competence are identified: cognitive-technological, methodological, communicative-situational, social, psychological, educational, reflective, informational-technological, managerial, cooperative, health and cultural competences. It is stated that the acquisition of a teacher's professional competence is that professional knowledge should be formed simultaneously at all levels: methodological, theoretical, methodical, technological.

Keywords: teacher, professional competence, criteria of professionalism of teachers, the structural components of professional competence of the teacher.